

Podruzsik Szilárd

Külkereskedelem és külföldi működőtőke a magyar élelmiszeriparban

F046283-as számú OTKA zárójelentése

A külföldi működőtőke befektetések elméleti magyarázatára a vállalatgazdaságtan és nemzetközi gazdaságtan megállapításai használhatók. Az előbbi a vállalatok motivációjára fókuszál, az országhatárok feletti eszközök ellenőrzésének (birtoklásának) megtartásával, szemben a tulajdonjog ellenőrzéstől való elválasztástól. Két kulcstényezőt kell megelemlíteni ezzel kapcsolatban: egyrészt azt, hogy a multinacionális vállalatokat monopóliumokra jellemző előnyök birtokosainak tekintjük (az eszmei javak birtoklása ellensúlyozza a külföldi gazdasági tevékenység koordinációját), másrészt a nemzetközi gazdasági kapcsolatok (nemzetközivé válás) elmélyülését (a vállalatok inkább választják a vállalat specifikus eszközök közvetlen ellenőrzését, szemben a távoli kereskedelmi vagy engedélyezési kapcsolatokkal). Nemzetközi gazdasági elméletek kevés hatásos magyarázatot fogalmaztak meg a nemzetközi kereskedelem és a külföldi működőtőke befektetések egységével kapcsolatban.

A kutatás célja az volt, hogy meghatározzuk a külföldi működőtőke befektetések változását hazánk élelmiszeriparában. Ki akartuk mutatni azokat a tényezőket, amelyek hatást gyakoroltak a külföldi működőtőke beáramlásra az élelmiszeriparban. Választ akarunk kapni arra a kérdésre is, hogy az élelmiszeriparon belül hogyan változtak ezek a befektetések összességében.

Az irodalmi feldolgozásból kiderült, hogy az export alakulását a külföldi működőtőke befektetések előfutáraként tekinthetjük. Erre a kapcsolatra nemzetközi kutatások világítottak rá, bár az export változása és az FDI (külföldi működőtőke befektetés) közötti kapcsolatot ezek a munkák nem találták nagyon szorosnak.

Az új piacok meghódításának stratégiai elemei között jelenik meg a külkereskedelem mellett a külföldi működőtőke befektetés (FDI). A nemzetközi kereskedelem, illetve a befektetések intenzitás növekedésének, a külkereskedelem változásának köszönhetően az FDI és a külkereskedelem egyre nagyobb mértékben befolyásolják, alakítják egymást. A közvetlen

működőtőke befektetések és a külkereskedelem közötti viszony kétféle lehet, kiegészítő vagy helyettesítő kapcsolatban állhatnak egymással.

A komparatív előnyök klasszikus elmélete értelmében a termelési tényezőkhöz egy-egy országban különböző megtérülési ráta kapcsolódik. Az elmélet magyarázatot ad a termelési tényezők országok közötti mozgására. A tényezőárak elmélete szerint, a mobil tényezők addig mozognak, amíg az egyes országokban a megtérülésük azonos nem lesz. Ilyen mobil tényező a tőke is.

A vállalkozások külföldi működőtőke befektetéseinek előnyét a nyereségben, a növekedési lehetőségben, valamint a biztonságban ragadhatjuk meg. A vállalkozások döntéseiknél a meglévő, illetve a befektetések által szerezhető előnyöket állítják szembe a befektetések hátrányaival. A vállalkozások ennek tudatában hozzák meg befektetési döntéseiket.

A vállalkozások továbbá a helyhez kötődő előnyökre helyezik a hangsúlyt, döntéseiknél a helyi inputok elérhetőségét befolyásoló tényezőkre is koncentrálnak.

Hatékonyágnövelő befektetések azok, ahol a befektetők a célország eltérő relatív tényezőellátottságát, intézményi, gazdaságpolitikai, piaci szerkezetét veszik alapul. A piacszerző befektetések közé azokat a vállalkozásokat sorolhatjuk, amelyek befektetéseiken keresztül a helyi piacokat látják el. Ekkor a befektetések célja új piacok megszerzése mellett a piaci részesedés fenntartása, illetve védelme lehet.

A külföldi működőtőke megjelenését egy ország gazdasági mutatói nagymértékben befolyásolják. A gazdaság reál GDP-jének alakulása kedvezően befolyásolhatja a külföldi működőtőke befektetéseket a célországba. A nemzeti valuta árfolyamának gyakori változása azonban nem kedvez ezeknek a befektetéseknek. A GDP tőkearányos különbsége az anyaország és a célország között szignifikáns befolyást gyakorol a befektetési döntésekre, de elhanyagolható a hatása a külföldi működőtőke befektetés mértékére.

Az empirikus kutatásokat követően kiderült, hogy a magyarországi befektetéseknek jelentős stabilizáló hatása volt az élelmiszer ellátási láncra. Az élelmiszeripar a külföldi működőtőke befektetéseken keresztül nagy változáson ment át, akár a finanszírozási, akár a vállalkozások által alkalmazott technológiai eszközök használatát vesszük figyelembe. Az élelmiszeripar

termelékenysége nőtt, a nemzetközi piacokon az élelmiszeripari termékek versenyképessége javult.

A külföldi működő tőke elsőként ott jelent meg az élelmiszeriparban, ahol kiszámítható és biztos volt a belföldi kereslet (pl. dohányipar), mono- vagy oligopol piaci struktúra volt jellemző (pl. biotechnológiai ipar, söripar) vagy viszonylag egyszerű, átlátható volt a technológia (pl. cukoripar). A külföldi tőke magyarországi megjelenését hatékonyan segítette elő az a tény is, hogy a licenc-vásárlások keretében történő gyártásnak jelentős hagyományai voltak a magyar élelmiszeriparban.

A magyarországi működőtőke beáramlásában az infrastrukturális környezet mellett elsősorban a stabil politikai és jogi háttér és a szakképzett munkaerő játszotta a fő szerepet. A bérköltségek nem minden élelmiszeripari tevékenységnél mutattak meghatározó kapcsolatot a befektetésekkel. A befektetések motiváló tényezői között az export a magyar piac megszerzése és a piaci pozíciók stabilizálása után következett. A befektetéseket ösztönző tényezők között vannak még a magas hozzáadott érték, jó minőségű nyersanyagtermelés, az alacsony bérköltség és a méretgazdaságosság előnyei.

Magyarországon 1995-től a külföldi érdekeltségű vállalkozások száma csökkent az élelmiszeriparban. Ez a csökkenés 20 százalékos volt 2002-re. Ezzel párhuzamosan a befektetések nagymértékű, 2,7-szeres növekedése figyelhető meg a befektetéseknél nyolc év alatt. Növekvő tendencia jelentkezik a saját tőke alakulásánál is, ahol a növekedés nyolc éven belül 2,5-szeres volt.

A befektetések növekedésével együtt nőtt a külföldi érdekeltségű élelmiszeripari vállalatok exportja. A vizsgált időszak kezdeti időpontjához képest ez a növekedés 2002-re 187 százalékos volt. Az export közel 50 százaléka a vizsgált időszak egyes éveiben az EU országokba irányult.

A magyar élelmiszergazdasági export erőteljes ciklikusságot mutat. A forint reáleffektív árfolyama és a ciklus hatásoktól megtisztított export idősor adatai között végzett regresszió analízis eredményei igazolták, hogy szignifikáns, de viszonylag laza összefüggés volt kimutatható az árfolyam és az export között a forint csúszó leértékelésének időszakában. A csúszó leértékelés megszűnését követően nem volt kimutatható értelmezhető kapcsolat.

Az FDI-vel és a külkereskedelemmel foglalkozó elméleti modellek főleg a neoklasszikus Heckscher-Ohlin-Samuelson és Mundell modellekből (Varian, 1992) származtathatók, amelyek a szabadkereskedelem és az FDI két ország közötti viszonyát vizsgálják. Azt feltételezik, hogy a két országban nem egyenlő módon férnek hozzá az erőforrásokhoz, ugyanazon termelési technológia, tökéletes verseny, szabadkereskedelem, egyedi vagy homogén termékek gyártásának megléte esetén.

A feldolgozott élelmiszeripari termékek külkereskedelmi és FDI elméletei főleg az iparági intézményi elméletekre koncentrálnak (tökéletlen verseny, méretgazdaságosság vagy termékdifferenciálás). Ez az elmélet a tulajdonhoz, elhelyezkedéshez, a nemzetközivé váláshoz kapcsolódó elméleteket szintetizálja.

A működőtőke befektetés a termelékenység alakulása, a minőség változása mellett, az exportra és a versenyképességre is hatással van. Azok a vállalkozások, amelyekbe az FDI áramlott sokkal nagyobb volumenben exportálnak és az importot esetükben az export váltja fel.

Az FDI és az export egymást kiegészítő tényezők lehetnek, amit két okkal magyarázhatunk. Egyrészt a multinacionális vállalatok működőtőke befektetéseivel, valamint a két ország közötti kereskedelemnek köszönhető méretgazdaságossággal, másrészt a gazdasági védőintézkedések hatásával.

Az élelmiszeripari export és az FDI egymást kiegészítő tényezők, az export alakulására kedvező hatást gyakorol az FDI és fordítva. Az export alakulását elősegítheti az importáló ország reál GDP-jének alakulása, a vámok viszont negatívan befolyásolhatják az exportot.

A célország reál GDP-je szintén kedvezően hat az FDI alakulására, amit nagyobb piaci lehetőségekkel lehet kimutatni. A külföldi működőtőke befektetésre az árfolyam változások kedvezőtlen hatása miatt, a befektetők a stabil gazdaságok piacait keresik.

A jövedelem növekedése egyértelműen meghatározza működőtőke befektetést külföldi élelmiszeripari feldolgozó vállalatokba. A külföldi működőtőke befektetések előfeltételei a fogyasztói kereslet alakulásának. Ezt a keresletet importból vagy külföldi leányvállalatok által

előállított termékekkel egyaránt ki lehet elégíteni. Ezzel szemben amikor egy importőr ország alacsonyabb költségekkel képes előállítani azokat a termékeket, amelyekkel a kereslet kielégíthető, akkor meghatározó szereplővé válik egy adott ország importkeresletében.

A feldolgozott élelmiszerek piaci lehetősége élelmiszer export bővülésének egyik legnagyobb területe, az FDI és az export egymást kiegészítő hatására hívta fel a figyelmet. Az export alakulása fordítottan kapcsolódik az exportár változásához. Ugyanezt a kapcsolatot kimutatható FDI és a kamatváltozás között.